

NACRT ZA PERIODIZACIJU HRVATSKE PASTORALE

Rafo Bogišić

Svoju individualnost hrvatska pastorala dokazuje na dva načina: prvo, činjenicom što je na stanovit način i sama prošla i očitovala bitne etape pastoralnog puta i života od javljanja pastoralnih pjesničkih motiva i tema i pastirske ekloge do razvijene pastirske drame i, drugo, trajnim i dosljednim očitovanjem izrazitih posebnosti u pjesničkoj-dramskoj strukturi pojedinih djela, autora i vrsta. Ova su dva aspekta određenja hrvatske pastorale nedjeljiva, međusobno se uvjetuju i dopunjuju, tako da je trajanje hrvatske pastorale kroz stoljeća uvjetovano i označeno osobitim kvalitetom posebnosti književno-pjesničke strukture hrvatskih pastoralnih djela. Višestoljetnu opću okosnicu postojanja mediteranske pastorale osmislila je i oblikovala logika zahtjeva i uvjeta jednog osobitog književno-pjesničkog, pastoralnog, kvaliteta.

U skladu s ovim što je rečeno kronološki princip nameće se kao fundamentalni koncept u proučavanju hrvatske pastorale. Kronološki princip je u središtu naše pažnje i zbog toga što u prvom redu želimo uočiti i utvrditi povijest hrvatske pastorale, njezino trajanje tijekom stoljeća i prijelaz iz jednoga razdoblja u drugo. Bez povijesnog principa ne možemo sagledati život hrvatske pastorale, a ni njezinu životnost. Hrvatska pastorala postoji kao osobiti subjekt zbog toga što su se stanoviti kvaliteti osobitosti javljali u svim stepenicama uobičajenoga pastoralnog procesa.

Razvojni put hrvatske pastorale i njezinu povijest tijekom stoljeća možemo pratiti u četiri razdoblja. U njima je hrvatska pastorala sudjelujući u oblikovanju hrvatske književnosti i kulture općenito očitovala punu svoju životnost i doživjela zaokruženi proces razvoja svoga vlastitog bića.

*

Prvo razdoblje hrvatske pastorale označeno je pojavom pastoralnog sloja i pastoralne poezije u književnosti srednjega vijeka i humanizma. To je pastorala koja sadrži ono što se s obzirom na neke fundamentalne pastoralne književne slojeve javilo prije renesansnih vremena. To u najviše slučajeva nisu razvijena ni izrazito pastoralna djela, ali se u njima javljaju naglašeni znakovi i elementi buduće pastorale. Oni su takvi s obzirom na fiksiranje i slutnju nekih kasnijih pastoralnih elemenata i postupaka, a i s obzirom na neke već jasno izražene odnose prema pejzažu, odnosno prema kvalitetu i funkciji koju će pejzaž imati u pastorali. Juraj Šižgorić (Elegije, 1477) i Janus Pannonius (1434—1472) primjećuju ljepotu pejzaža obogaćujući pri tome taj svoj doživljaj elementima mitologije, što će do punog izražaja doći u poeziji Ilije Crijevića (1463—1520), kad bude opisivao ljepote Rijeke dubrovačke i otoka Lopuda. Dakako, nije moguće svaku pojedinost iz seljačkog ili čobanskog života na koju nailazimo u srednjovjekovnom prikazanju a ni svako primjećivanje prirode i pejzažnih ljepota i svaki užitak u prirodnoj ljepoti i ladanju, što sve ima u poeziji humanista, označiti sigurnim pastoralnim kvalitetom, ali su i ti podaci iz hrvatskog književnog nasljeđa pomogli da se ubrza prevlast i prihvat pastorale u renesansi.

Pastoralne pojave u književnosti srednjeg vijeka i u književnosti humanizma smatramo uvodnim razdobljem u povijesti hrvatske pastorale. To je vrijeme u kojemu su se pastoralni elementi različitim putovima približavali hrvatskom kulturnom i književnom biću, ali i vrijeme u kojemu je i u hrvatskoj književnosti došlo do prve ekloge (Damjan Benešić, r. o. 1477).

U kronološkom pogledu pojave pastoralnih elemenata u srednjem vijeku i u humanizmu ne možemo vremenski strogo fiksirati ni označiti. Pastoralnih pojava u ova dva medijska sklopa imamo uglavnom iz 15. stoljeća, ali je pastorala u oba dva spomenuta medija ulazila sigurno i prije i kasnije. Ni poezija humanista ni poezija srednjovjekovnih crkve-

nih drama ne može se u cijelosti zamisliti i odrediti prije pojave renesansne ekloge Džore Držića koji je umro 1501. Humanistički pokret pa i srednjovjekovna književnost nosili su u sebi i nove renesansne poticaje. Odatle i pojava da se pastoralna književnost i pastoralno opredjeljenje istovremeno javi u različitoj školi-pokretu i u različitom književnom mediju: u humanističkoj pjesmi, u renesansnoj eklogi i u crkvenom prikazanju.

Drugo razdoblje hrvatske pastorale obuhvaća doba renesanse, odnosno njezino trajanje od kraja 15. do kraja 16. stoljeća. Označavajući renesansni zamah i procvat ovo razdoblje se uglavnom i kronološki poklapa sa 16. stoljećem. Kažemo »uglavnom«, jer renesansna pastorala počinje eklogom Džore Držića, a završava Gučetić-Bendeviševićevom preradom Tassova »Aminte« (Raklica, o. 1600). U ovom razdoblju hrvatska je pastorala doživjela svoj jasno uočljiv, ali i složeni razvojni put. Tijekom 16. stoljeća hrvatska je pastorala na vrhuncu svog života, svojih kvaliteta i svojih osobitosti. Taj put u ovom stoljeću put je za sebe, stvaralački i izuzetno vitalan. Taj put ima svoje jutro i svoj sumrak, svoj nastup, izivljavanje u slavi na vrhuncu i zatim povlačenje. Na početku je do punog izražaja došla raznovrsnost i bogatstvo ekloge. Džore Držić (1461—1501), Petar Zoranić (r. o. 1508), Mavro Vetranović (1482—1576) i Nikola Nalješković (o. 1500—1587) pišu različite varijante pastirske ekloge očitujući pri tome i različite mogućnosti i odnose prema pastoralni i pastirskom svijetu općenito.

Slijedi pastoralna sinteza i vrhunac u djelu Marina Držića (1508—1567). Već u eklogama Džore Držića, Petra Zoranića, Mavra Vetranovića i Nikole Nalješkovića hrvatska je pastorala bila učinila ne samo velike stvaralačke korake i pomake u stranu, u smislu originalnih domaćih opredjeljenja, nego i naglašene korake unaprijed. Do vidnih koraka unaprijed doći će u pastoralni Marina Držića. Svojom osebujnom i potpuno razvijenom pastirskom dramom (igrom i komedijom) Držić je u pastoralni učinio odlučan korak i prešao stupanj koji u Italiji u to vrijeme još nije bio učinjen. Naime, razvijeni dramski oblik Držićeve pastorale prethodi sličnim pastoralnim dramskim pothvatima u Italiji. Držićevo pastirsko djelo zahtijeva stoga temeljitu sinkronijsku i dijakronijsku obradu ne samo s obzirom na dubrovačku i hrvatsku nego i općenito mediteransku pastoralnu situaciju.

Poslije Marina Držića slijedi deklinacija: najprije svojevrсна rekapitulacija u Antuna Sasina (r. o. 1520), zatim lirsko pastoralno kazivanje

Dinka Ranjine (1536—1607) i konačno pastoralno-prevodilački zahvati Dominka Zlatarića (*Aminta—Ljubmir* 1580), Frana Lukarevića Burine (*Vjerni pastir*, 1594) i Savka Gučetića Bendeviševića (*Aminta—Raklica*, o. 1600).

U 16. stoljeću je hrvatska pastorala jasno očitovala koji su to bili slojevi što su joj omogućili, a zatim i osigurali, životnost i autentičnost. Tim domaćim autohtonim i autentičnim slojevima pastorala je pridonijela značajan udio u prosperitetu i općem književnom dosegu najvećeg stoljeća hrvatske književnosti.

Treće razdoblje hrvatske pastorele obuhvaća njezin život u 17. stoljeću. U tom vremenu hrvatska pastorala očituje dvostruki vid geneze: povezanost s prošlim vremenima ali i naglašeno novi kvalitet. On se očituje ne samo s obzirom na pjesničko-stilske karakteristike nego i s obzirom na nove vrsne oblike koji će u ovo vrijeme igrati značajnu ulogu. Široki barokni okvir u poeziji, realiziran u marinističkim i sećentističkim stilskim karakteristikama, označit će i obuhvatiti i pastoralnu poeziju, odn. eklogu, a u novi barokni oblik drame, tj. tragikomedije (melodrame) ući će kompleksom svoje strukture i pastorala. Bit će to dakako na svoj način i samo tamo gdje motivsko-tematski sklop melodramskog svijeta barokne tragikomedije to bude predvidio i omogućio. Riječ je o melodrami mitološke osnove, dok će se u drugim historijskim i viteško romantičarskim dramama pastorala javljati tek periferno i neće predstavljati važan sloj.

U baroknoj epohi hrvatske pastorele treba, dakle, govoriti u dva poglavlja. Prvo poglavlje obuhvaća javljanje barokne pastoralne poezije i ekloge što u stvari predstavlja nastavak naglašene sklonosti lirskih pjesnika da u središte svog doživljavanja smjeste vizije pastirskog svijeta, odnosno razine pastoralnog kompleksa (npr. Ivan Bunić Vučić 1592—1658). U drugom poglavlju ovog razdoblja treba promatrati i vidjeti što se dogodilo s pastoralom koja je ušla u barokne dramske oblike i tamo se uključila u jednu sasvim novu književno dramsku strukturu. U toj novoj, baroknoj sredini pastorala je naizgled obilno prisutna, ali je izgubila mnogo od svoje prvotne autentičnosti, odrekla se svog »pravog« svijeta i novoj drami služi tek svojim plošnim slojem. Takva je pastorala u rodoljubnom historijskom i mitološkom okviru Ivana Gundulića (1588—1638) i Junija Palmotića (1607—1675). Na kraju ovog razdoblja treba reći da su i sad u novoj stilskoj epohi hrvatski prevodioci ponovno posegnuli za vrhunskim djelima talijanske pastorele pa će prevoditi

Amintu Torquatta Tassa i *Pastor Fido* (Vjernog pastira) G. B. Guarinija. Učinit će to Petar Kanavelić (Vjerni pastijer, 1688) i Dživo Šiška Gundulić (Radmio, 1701).

Četvrto razdoblje hrvatske pastorale obuhvaća njezin život od arkađijske obnove krajem 17. st. pa dalje trajanje tijekom 18. stoljeća. Pastoralna kao autentični i osobiti doživljajni svijet odumire. U tom trenutku vraća se svom prvobitnom obliku eklogi, onome kojim je svoj slavni put bila i započela. Stanoviti preporod ekloge na početku 18. st. neposredno je povezan pa i uvjetovan snažnim pjesničkim pastoralno-arkadijskim pokretom do kojega je došlo krajem 17. i početkom 18. stoljeća. U nas su u tom pogledu značajna dva doprinosa: ekloge Ignjata Đurđevića (1675—1737) i Antuna Gleđevića (1656—1728). Đurđević ide tragom klasične ekloge, a Gleđević svoje eklogę komponira u vidu pastirsko-crkvenog prikazanja »Porodenje Gospodinovo« (1703).

U drugom dijelu ovog poglavlja treba govoriti o daljnjoj sudbini pastirske ekloge u 18. stoljeću. Ona je zadržala svoj oblik, ali je postala isključivo izraz učenosti i sredstvo pjesničkog prigodnog kazivanja. Takva je ekloga M. Petra Katančića (1750—1825) koja se od drugih ipak razlikuje po nekim karakteristikama: pastoralu iz mediteranskog pojasa prenijela je u pejzaž Slavonije i pri tome je prihvatila oblike nove klasičke.

Na kraju, u epilogu treba nešto reći i o sudbini hrvatske pastorale u kasnijim vremenima, u 19. stoljeću, u prvom redu u književnosti ilirizma gdje je idilično-arkadijski odnos i koncept pomogao ne samo oblikovanju slika i vizija pejzaža i domovine nego i ilirskog pjesničkog izraza općenito. U nekim tematsko-stilskim fragmentima i slojevima tragovi pastoralne idiličnosti osjećaju se u hrvatskoj poeziji i poslije ilirizma.

•

Kao što se vidi, ovaj nacrt historijskog puta hrvatske pastorale slijeđi već uhodanu podjelu po stoljećima, podjelu koja je u hrvatskoj književnoj historiografiji prihvaćena i udomaćena. Podjelu po stoljećima ne treba izbjegavati ni zbog toga što ona nije samo formalno-kronološka podjela nego u sebi sadrži i duboke kulturno-historijske, idejno-motivacijske i stilske razloge, tj. formalne razloge stila i vrste. A idejno-motivacijski i stilski razlozi bitno će odrediti karakter pojedinih pastoralnih

djela kao i cijelog pastoralnog fenomena stanovitog razdoblja. U pojedinim trenucima bit će i najjasniji izraz stanovitog književno-idejnog i stilskog usmjerenja i opredjeljenja, a uvijek će biti svojevrstan oblik i svojevrstan izraz tendencije jedne epohe. U tom praćenju i odražavanju konstituirat će se kao poseban fenomen i tako ne samo izgraditi individualnost jednog osobitog žanrovskog subjekta, nego će umnogome pomoći i pri individualiziranju hrvatske književnosti u cijelosti.

Prihvativši ovu kronološku vizuru hrvatske pastorale, vizuru koja se poklapa s dobro poznatim kronološko-stilskim konceptom hrvatske književnosti u cijelosti, treba s najvećim oprezom prići promatranju i sagledavanju života pastorale unutar pojedinih razdoblja. Generalni idejni i stilski okvir jedne epohe nije unutar sebe zatvorio mogućnosti raznovrsnih pastoralnih očitovanja, pa će svako od spomenutih razdoblja biti bogato i po raznolikim pastoralnim manifestacijama. Ta raznolikost, opet, bit će različita karaktera i podrijetla. Osim činjenice što se po prirodi stvari u jednoj tako opsežnoj epohi, kao što je cijelo jedno stoljeće, nužno pretpostavljaju promjene i razlike unutar jednoga stilskog i idejno-tematskog okvira, promjena i različnost može biti i u skladu s naravi i tipom pojedinog književnog djela, vrste, odnosno sredine ili sklonosti nekog autora u bilo kojem pogledu. Različnost i neočekivanost može biti i izraz stanovitih okolnosti jedne epohe ili osobitosti cjelovitog statusa hrvatske književnosti unutar svog matičnog zapadnoevropsko-mediteranskog književnog kruga, u kojemu je upravo pastoralna bila jedan od fundamentalnih slojeva cjelokupnog književnog života i izraza.